

# ERGENLİK DÖNEMİNDE ÖZERKLEŞME/BAĞIMSIZLAŞMA

Prof. Dr. İbrahim DÖNMEZER\*

## ERGENLİK DÖNEMİ

Ergenlik (adolescence) 12-20 yaşları arasında yer alan, bazen 23-24 yaşlarına kadar uzayan bir dönemdir. Ergenliğin ilk yıllarına (12-14 yaşları) erinlik (puberté) ya da ilk ergenlik denmektedir.

Ergenlik bedensel ve cinsel gelişmenin hızlı olduğu, çocukların cinsel yönden olgunlaştığı ve üreme yeteneği kazandığı; duygusal, toplumsal ve düşünsel gelişmenin yer aldığı; kişiliğin sorgulandığı ve benlik bilincinin kazanıldığı bir dönemdir. Dönemin sonlarında yeni bir kimlik kazanılır, yeni bir benlik bilinci oluşturulur.

## BAĞIMSIZLAŞMA/ÖZERKLEŞME

Ergenlik yıllarında görülen özerkleşme/bağımsızlaşma davranışlarının çocukluk yıllarındaki özerkleşmeyle ilişkili olduğu, bu dönemdeki gelişmelerin (olumlu-olumsuz) ergenlik yıllarını etkilediği söylenebilir. Bu nedenle, önce çocukluk yıllarındaki özerkleşme/bağımsızlaşma konusu üzerinde durmakta yarar vardır.

### Çocukluk Yıllarında

#### Bağımsızlaşma/Özerkleşme

Çocuklar, doğumu izleyen günlerden itibaren gereksinimlerini refleks tepkilerle karşılarlar ve annelerine ya da bakıcılarına bağımlıdırlar. Ancak, giderek beden organları gelişir. Gelişen organlarını işleme koyarlar ve beden organlarına egemen olmaya başlarlar. Refleks tepkilerin yerini istemli (iradeli) davranışlar alır. Bu özerkleşmenin başlangıcıdır.

Örneğin, başlangıçta eline değen nesneleri refleks olarak yakalayan çocuk, olgunlaşmasına ve gelişmesine bağlı olarak nesneyi istediği zaman eline alır, atar, yere vurur vb. Bir taraftan yakalama işleminde ustalaşırken, diğer taraftan nesnelerin niteliklerini bilişsel yapılarına katar. Böylece bilişsel yapıları (somut düzeyde) oluşur ve gelişir.

Daha sonraları emeklemeye ve yürümeye başlayan çocuğun etkileşim alanı genişler. Yeni yeni nesnelerle, olaylarla ve engellerle karşılaşır. Nesne ve olayları manipüle ettikçe, engellerin üstesinden geldikçe (örneğin bir merdiveni tırmanarak çıkma gibi), kendine güvenmeye başlar ve özgüven duyguları oluşur. Özgüven özerkleşmenin ön koşuludur. Özgüven duyguları oluşmayan ve gelişmeyen çocuklar özerk bir kimlik geliştiremezler; daha çok bağımlı olurlar.

---

\* E.Ü.Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Bu nedenle, çocukların davranışlarını gereksiz yere sınırlandırmak yanlıştır. Onlara kendilerine ve çevrelerine zarar veremeyecekleri zengin bir etkileşim ortamı (insan-nesne, insan-insan ilişkileri açısından) sağlamak gerekir. Kuşkusuz, bu dönemde çocuklara sorumluluk da verilmelidir; örneğin dağıttığı oyuncakları toplamak ve yerine koymak gibi.

### **Ergenlikte Bağımsızlaşma/Özerkleşme**

Ergenlik yıllarında gencin, hem fiziksel hem de soyut düşünme gücü artar. Her iki yönden de yetişkin ölçülerine ulaşır. Fizik gücü sayesinde, çocukluk döneminde yakın çevresiyle sınırlı olan hareket özgürlüğü ve ruhsal-devrimsel beceri düzeyi büyük ölçüde artar. Soyut düşünme yeteneğinin gelişmesiyle de, yine çocukluk döneminde görülen çevredeki nesne ve olaylara bağımlılıktan kurtulur; sınırsız bir düşünme yeteneği kazanır; varsayımsal bir dünya oluşturabilir. Bu iki gelişim boyutu ve gücü sayesinde fiziksel ve düşünsel yönden özerkleşen, bağımsızlaşan ergen, toplumsal ve duygusal yönden de özerkleşmek ister. Ayakları üzerinde durabileceğini, sorunlarının üstesinden gelebileceğini, kendi kendini denetleyebileceğini ve yönetebileceğini düşünür ve bu konularda kendine güvenilmesini bekler. Ergen kendisi için son derece önemli olan bu özelliklere sahip olmak, yani özerkleşmek için savaşıma girer.

Bu amaçla genç, ana-babasının ve büyüklerinin etkisinden kurtularak, kişiliğine yön vermek ister ve yeni bir kimlik oluşturmaya çalışır. Özerklik korkulmakla birlikte, her şeyden daha değerlidir. Bunu engelleyen kişi ya da kişiler düşman olarak görülür.

Özerkleşme sürecine giren ergen, evden uzaklaşmaya, dış dünyaya yönelmeye başlar. Ancak bu konuda yeterli deneyime sahip değildir; idealleri peşinde gidebilecek iç güçten yoksundur. Bu nedenle, evin güven verici ortamından uzaklaşmak onda bir boşluk yaratır. Ergen bu boşluğu kendisi gibi çeşitli sorunları olan arkadaşlarıyla doldurmaya çalışır. Bu durum ergen gruplarına yol açar.

### **Akran Grupları**

Akran gruplarının ergenler üzerindeki etkileri olumlu olabileceği gibi, olumsuz da olabilir. Bu etkiler, daha çok ilgi, tutum ve değerler üzerinde kendini hissettirir.

### **Olumlu Etkiler**

Ergen arkadaşlarıyla duygu ve düşüncelerini paylaşır. Kimliğini bulma, ailesinin ötesinde ilgi ve değerlerini genişletme toplumun vermek istemediği sosyal kimliği sağlama olanağı elde eder. Güçlülerle dolu bu dönem ona rahatlatma olanağı sağlar.

### **Olumsuz Etkiler**

Ergenlik döneminin en önemli işlevi bireysel kimliğin kazanılmasıdır. Ancak, ergen içinde bulunduğu gruba aşırı bir biçimde özdeşleşerek kimliğini yitirebilir, bağımlı bir kişilik geliştirebilir. Gruba uyması için ergene yöneltilen beklenti ve baskılar son derece yoğun bir nitelik taşıyabilir. Buna karşın, ergenler, grup içinde kendi özgürlüklerini koruyabilir ve gerçek dostluklar kurabilirler.

Ergenin grup içinde kendi kimliğini yitirmesi ve gruba bağımlı olması ya da grubun etkin bir üyesi olarak kendi kimliğini kaybetmeden özerk bir kimlik geliştirmesi, çocukluk yıllarından beri yetiştiği aile ortamına ve ergenlik döneminde, ergenle ana-baba arasında kurulan ilişki türüne bağlıdır. Bu bağlamda, hoşgörü ortamında büyümüş ve ana-babasıyla sağlıklı bir iletişim kurabilmiş olan ergenler, ana-babalarının görüş ve düşünceleri ile arkadaş grubunun görüş ve düşüncelerini karşılaştırarak bir senteze ulaşabilirler; kendilerine özgü bir kimlik oluşturabilir, özgür bir kişilik geliştirebilirler. Buna karşılık, otoriter bir aile yapısı söz konusu ise ve ergenle ana-baba arasında iletişim kurulamamışsa, iletişim engellerine yol açan bir tutum sergilenmişse, genç dahil olduğu grubun düşüncelerini, tutum ve davranışlarını sorgulamadan kabul edebilir ve özgürleştiğini zanner. Oysa, sorgulama olmadan özgürlük olamaz. Böylece ergen, ana-babasının otoritesinden kaçarken yeni bir otoritenin egemenliğine girer.

### **Özerkleşme ve Sorumluluk**

İster çocukluk ister ergenlik yıllarında olsun (özellikle ergenlik döneminde) özerkleşme davranışları desteklenmelidir.

Ancak özerkleşmenin kurlsızlık, ilkesizlik, sınırsız bir hareket serbestisi olmadığı da bilinmelidir. Bu nedenle, özerkleşme ile sorumluluk birlikte düşünülmeli; sorumluluk olmadan özgürlüğün, özgürlük olmadan da gerçek anlamda bir sorumluluğun olamayacağı kabul edilmelidir. Bu bağlamda, hem ailede ana-baba-çocuk ilişkileri, hem de okulda çocuk-eğitici ilişkileri böyle bir temele oturtulmalıdır. Kuşkusuz bu konuda yetişkinlerin iyi birer model olmaları çok önemlidir.

Özerkleşme ile sorumluluk arasındaki dengeyi iyi kuramayan, aralarındaki sınırı iyi çizemeyen ergenlerde şu özelliklerin görülme olasılığı çok yüksektir:

- Kendilerine özgü bir kişilik geliştiremezler, boyun eğen itaat eden bir kişi olurlar.
- Çevreden gelen tüm etkilere karşı çıkarlar, başkaldırırlar.
- Çevreden gelen etkilere karşı duyarsızlaşırlar.

### **SONUÇ**

Özerkleşme/bağımsızlaşma konusunda geleneksel toplumlarla, modern toplumlarda anlayış, tutum ve davranışlar yönünden büyük farklılıklar vardır:

Geleneksel toplumlarda daha çok (yaygın olarak) görülen tutum ve davranışlar şöyle sıralanabilir:

- Bireyler arası ilişkiler ve etkileşim bağıllık/bağımlılık temeline dayanır.
- Bireysel ayrışma kültürü yerine, birliktelik kültürü, toplulukçu bir anlayış egemendir.
- Otoriter ve koruyucu bir tutum söz konusudur.
- Etkisiz/engelleme iletişim yöntemlerine başvururlar.
- Geleneksel toplumlarda büyüyen bireylerde toplumsal benlik bireysel benlikten, toplumsal bilinç bireysel bilinçten daha fazla gelişir.

Modern toplumlarda daha yaygın olarak görülen paradigma, tutum ve davranışlar ise şöyle açıklanabilir:

- Bireyci bir dünya görüşü, bireysel bir ayrışma kültürü vardır.
- Hem ailede hem de okullarda izin verici bir tutum söz konusudur.
- Bireysel benliğin toplumsal benlikten daha önemi olduğuna inanılır ve bireysel benlik toplumsal benlikten daha fazla gelişir.

Bütün bunlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bireysel benlikle toplumsal benliğin dengeli bir şekilde gelişmesine izin verilen bir toplumsal düzenin ve bireyler arası ilişkilerin daha sağlıklı olduğu söylenebilir.

### Kaynaklar

- BÜHLER-SPIEGEL THOMAS Ergenlik Dönemine Toplu Bakış, Çeviren: Sezen Zeytinoglu, içinde: Ergenlik Psikolojisi, Derleyen ve Yayınlayan: Bekir Onur, Hacettepe Taş Kitapçılık Ltd. Şti., Ankara, 1985.
- BLUM Gerald S., Duygusal ve Dürtüsel Gelişim, Çeviren: Meral Çileli, içinde: Ergenlik Psikolojisi, Derleyen ve Yayınlayan: Bekir Onur, Hacettepe-Taş Kitapçılık Ltd. Şti., Ankara, 1985.
- CÜCELOĞLU Doğan, İnsan ve Davranışı (Psikolojinin Genel Kavramları), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- DODSON Fitzhugh, Çocuk Yaşken Eğilir (Doğumdan Altı Yaşına Kadar Çocuk Bakımı ve Eğitimi), Çeviren: Seçkin Selvi, Özgür Yayınları, İstanbul, 1995.
- DÖNMEZER İbrahim, Eğitim Psikolojisi (Gelişim ve Öğrenme), E.Ü.Basımevi, İzmir, 1997.
- DÖNMEZER İbrahim, (Ailede İletişim ve Etkileşim) Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999
- EKŞİ Aysel, Çocuk, Genç, Ana-Babalar, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990.
- GINNOT Haim G., Siz ve Gençler, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1979.
- HAMACHEK Don E., Ergenliğin Psikolojisi ve Gelişimi, Çeviren: Hakan Ersever, içinde: Ergenliği Anlamak, James F.Adams, İmge Kitabevi, s. 111-151, Ankara, 1995.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, Aile ve Kültür Psikolojisi, İçinde: III.Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Psikologlar Derneği Yayınları, İstanbul, 1984-b.
- KÖKNEL Özcan, Ergenlik Dönemi, içinde: Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- ORIGLLA D.ve H.Ouillon, l'Adolescent, les Editions Sociales Françaises, Paris, 1964.
- YÖRÜKOĞLU Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı (Çocuğun Kişilik Gelişimi, Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1978.